

1916–1917 гг. указано, что А. И. Успенский читает лекции по курсу «Археология». Нужно отметить, что в XIX — начале XX вв. археологическую науку объединяли с исследованием «древностей», в том числе и с изучением памятников искусства. Вследствие этого курс археологии был включен в раздел «История и теория искусств».

Как видно из выше сказанного, А. И. Успенский был энергичным и деятельным человеком, ученый пропра-

ботал в Харькове более десяти лет. Безусловно, научные интересы А. И. Успенского были связаны с изучением художественного наследия страны, чему способствовал богатейший историко-художественный материал Москвы и С.-Петербурга. Об этом свидетельствуют и научные труды ученого. В то же время можно утверждать, что А. И. Успенский внес вклад в развитие харьковской и университетской школы истории искусства.

Л. В. Ясновська (Чернігів)

ДО ІСТОРІЇ ПЕРШИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЧЕРНІГОВА

Підвищений інтерес до виявлення та вивчення старожитностей у першій половині XIX ст. пов'язаний з політикою Миколи I, який видав ряд указів та розпоряджень, що сприяли упорядкуванню системи збереження пам'яток архітектури, археології та історії. Ідея створення науково-громадської установи в Україні з метою виявлення, збереження, вивчення та охорони пам'яток давнини виникла і в київській громадськості. За ініціативи митрополита Київського та Галицького Євгенія (Болховітінова) та ректора Київського університету М. О. Максимовича для вивчення і виявлення пам'яток археології при Київському навчальному окрузі у грудні 1835 р. був створений Тимчасовий комітет для дослідження старожитностей у Києві. В його роботі брали участь професори Київського університету — М. О. Максимович, В. Ф. Цих, С. Ф. Зенович, І. М. Данилович, С. М. Ортанський, історик-археолог М. Ф. Берлінський та аматори-археологи.

Серед ентузіастів збереження старожитностей Києва виділяється постать Олександра Семеновича Анненкова. Відставний поручик був висланий до Києва за жорстоке поводження з селянами у його власному маєтку в Курський губернії. Прибувши до Києва на початку 20-х рр. XIX ст., він «чтобы несколько загладить свою вину, отдался делам благочестия», власним коштом почав будувати нову Десятинну церкву, що дозволило протягом 1824–1826 рр. провести археологічні розкопки К. А. Лохвицькому, М. Ф. Берлінському та М. Єфимову.

У грудні 1838 р. «за отличную ревность... к разысканию древностей, доказанную многими трудами, совершенным и собственным иждивением и резервах» О. С. Анненкова було прийнято до Тимчасового комітету для дослідження старожитностей у Києві. Успішно проведені розкопки в Києві дозволяли йому просити комітет про надання права досліджень не тільки в Київській губернії, а й за її межами. Так, 30 грудня 1839 р. на засіданні було заслухано звіт О. С. Анненкова про знахідки за 1838 р. і його прохання про надання дозволу «по наступлении весни в будущем 1840-м году произвести поиски к открытию древностей... губернском городе Чернигове и окрестностях оного...». На це комітет зауважив, що «предполагаемые изыскания полезны оному».

У доповідній записці, складеній для комітету, О. С. Анненков виклав свій план робіт, зазначивши, що об'єкти досліджень будуть розташовані «на местах свободных и не застроенных и древних валах», в садах та навколо будинків «без позволения владельцев таковых поисков отнюдь производить не должен», а по закінченні робіт, як і за сучасною методикою польових досліджень, зобов'язувався «прорезы и рвы заровнять», всі здобуті ним матеріали будуть передані «в оный Комитет немедленно», і звертався з проханням «сделать о том с кем следует надлежащие сношения».

Звернення Тимчасового комітету для дослідження старожитностей у Києві до цивільного губернатора Чернігівської губернії В. О. Шереметьєва засвідчило не лише байдужість останнього до давньої історії Чернігова, але й небажання займатися як справою О. С. Анненкова, так і будь-якими іншими. А саме рішучість і зацікавленість губернатора могли б привести до започаткування археологічних досліджень на Чернігівщині вже в першій половині XIX ст., як це сталося з містом Переяславом, де цивільний губернатор Полтавської губернії П. І. Могилевський дозволив О. С. Анненкову розпочати археологічні розшуки.

На жаль, не вдалося отримати дозвіл і від Полтавського, Харківського та Чернігівського генерал-губернатора Долгорукова, який також не виявив бажання займатися цією справою, і у відповіді на прохання комітету зазначив, що «Временный Комитет, учрежден для изыскания только в Киеве» і тому «подобные предприятия ... не могут быть дозволены без особого на то Высочайшего соизволения Государя Императора». Комітет не спромігся звернутися до вищої інстанції, надавши йому право «ходотайствовать» самому по цьому питанню.

Бюрократична тяганина у справі О. С. Анненкова, який прагнув започаткувати археологічні пошуки на території одного із найдавніших літописних міст Лівобережної України (її історія, на жаль, пройшла непоміченою для істориків та археологів), надовго відбила бажання у представників молоді київської слов'яноруської археологічної школи розпочати систематичне вивчення старожитностей Північного Лівобережжя.

